

Erfgoednummer: L07

Blokverkaveling tussen Eem en Peter van den Breemerweg

Landschapstypen:

- Blok- tot strookvormige veenontginning met halfopen structuur.
- Hollandveenontginning, met halfopen structuur.
- Hollandveenontginning, met open structuur.
- Historische kern met huispercelen.

Feitelijke gegevens

Adres: Gebied tussen Eem, Hooiweg en de Peter van den Breemerweg

Waardering: Hoog

Datering: Middeleeuwen

Begrenzingskaart Blokverkaveling tussen Eem en Peter van den Breemerweg.

Stedenbouwkundig-landschappelijke ontwikkeling

De Eemvallei verandert zo'n vier eeuwen voor aanvang van onze jaartelling door klimatologische veranderingen in een groot moerasgebied. Een gebied dat zo drassig en diep is, dat men in documenten lang spreekt over een 'see', die slechts wordt doorkruist door enkele veenstroompje. Dat leidt ertoe dat de ontginning van dit gebied niet direct ter hand wordt genomen, maar langer dan andere gebieden rondom Soest als woeste gronden blijft liggen. Vanaf de 10de eeuw pakt de bisschop van Utrecht de ontginning van de Eemvallei grootschalig aan. De rivier de Eem wordt de ontginningsbasis van waaruit zowel in zuidelijke richting als in noordelijke richting wordt gestart met de ontginningen. In Soest ligt dat net iets anders. Daar vindt de ontginning juist plaats vanuit de oude verbindingswegen vanaf Soest richting Amersfoort en Amsterdam. De straat De Birkst vormde de ontginningsas voor de ontginningen tot aan de Eem, die de naam Middelwijk draagt. De Peter van den Breemerweg kwam tot stand als beëindiging van het eerste deel van de ontginning vanuit de Birkst. Vervolgens volgde de ontginning vanaf de Peter van den Breemerweg tot aan de Eem. Het Kerkepad was het tweede ontginningslint richting de Eem. Dat leidde ertoe dat men vanaf daar alleen met een kromming bij de Eem kon uitkomen, waardoor meer waaivormige stroken ontstonden. Vanaf het in 1239 verbrede Oude Grachtje werd ook dat deel van het Eemvallei ontgonnen door de aanleg van 5 kilometer lange percelen, de Langeindse Maten geheten (bron: Blijdenstijn 2017, p. 381, 391 – 392).

Kaartje van de ontginningen in het gebied tussen de Eem en de dorpskern Soest – De Birkst.

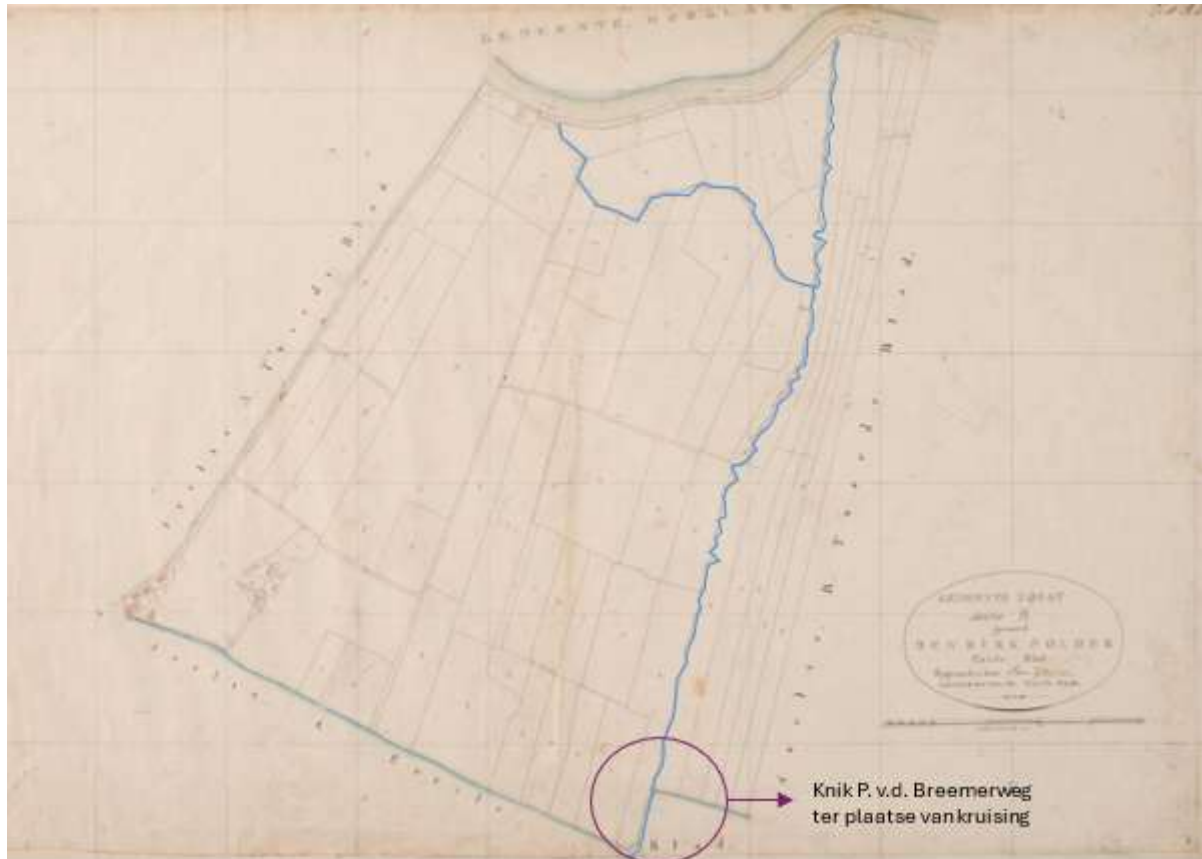
Felblauw – ontginning vanuit de Birkst. De Peter van den Breemerweg was een tijdelijke tussenstop (oranje pijlen). De tweede fase van de ontginning achter De Birkst werd vanuit de P. v.d. Breemerweg voortgezet.

Paars – Ontginning vanuit de Kerkebuurt tot aan de Eem.

Donkerblauw – Ontginning van de Korte Brinkstraat / Grote Melmweg. De tweede fase werd vanaf de Breemeent (gele pijlen - zijrand oudere ontginning) doorgezet.

Rode pijlen – richting van de ontginning. De nummering geeft de fasering aan van de ontginning.

Het hier beschreven gebied valt binnen de tweede fase van de ontginning van de Eemvallei, vanuit de De Birk, na aanleg van de Peter van den Breemerweg, destijds Swarteweg of lage Birk genaamd. Binnen de verkaveling moest rekening gehouden worden met twee veenviertjes (blauw gemarkeerd in de kadastrale minuutkaart). Verder ontstond er in tegenstelling tot de omliggende gebieden een meer blokvormig verkavelingspatroon. Wat de aanleiding hiervoor is, is niet bekend. Op de kadastrale minuut 1832 is dat grillige patroon goed herkenbaar in het landschap.

Kadastrale kaart 1811-1832, gemeente Soest, Sectie B1 (Collectie RCE).

Grondgebruik

De Eemvallei had een functionele relatie met de kern van Soest. De boerderijen aan de Eng hadden hun akkers op de Eng, het droge deel van het gebied. De Eemvallei was drassig en daardoor niet geschikt voor akkerbouw. Om deze reden lagen hier de hooi- en weilanden van de boerderijen uit Soest. Hier werd het vee geweid dat voor mest voor op de zandige en arme akkers moest zorgen. Toch was het gebied aan het begin van de 19de eeuw niet alleen ingevuld met weiland. De aanwijzende tafels onder de kadastrale minuut laten zien dat het gebied is ingericht met bossen, akkers, hooiwegen (de huidige Hooiweg) en boslanen; een divers (cultuur)landschappelijk beeld. De topografische militaire kaart van 1850 geeft inzicht (door middel van de ingetekende bolletjes) in de beplanting van erfranden en wegen. De percelen en wegen werden begeleid door boomranden.

Vijftig jaar verder in de tijd zijn er meer landerijen gekomen en zijn enkele bospercelen aan de westzijde van de Hooiweg verdwenen. Daarentegen zijn er nieuwe blokvormige bospercelen ten oosten van de Hooiweg bijgekomen.

De topografische kaarten vanaf 1870 laten een reeks aan veranderingen in het gebied zien. Het meest opvallend is daarbij de aanleg van de spoorlijn tussen Amsterdam en Amersfoort, geopend op 10 juni 1874. Het gelijk aan het maaiveld gelegen tracé vormt een scheidslijn tussen het noordelijke en het zuidelijke deel van de polder. Het spoor deed Soest zelf niet aan, maar heeft wel een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de Eemvallei en de dorpen en steden op de Utrechtse Heuvelrug.

Links - Topografische militaire kaart 1850 (topotijdreis.nl). De kaart geeft inzicht in de beplanting van erf- en perceelranden, alsmede langs de wegen. De percelen met een zwaardere arcering betreffen een akker en de gewolkte percelen (helemaal links) betreffen bospercelen.

Rechts - Topografische kaart 1875 (topotijdreis.nl). De grootste verandering die in het gebied waarneembaar is, is de realisatie van de Oosterspoorlijn, die dwars door het gebied kruist.

Links - Topografische kaart 1925 (topotijdreis.nl). Ten westen van de Hooiweg is het percentage bos afgenomen. Daarentegen zijn er ook kleine nieuwe bosperceeltjes ontstaan (geel gemarkeerd).

Rechts - Topografische kaart 1975 (topotijdreis.nl). Er verandert tussen 1950 en 1975 weinig aan het gebied. Een van de percelen wordt in gebruik genomen als ijsbaan, maar behoudt zijn groene karakter.

Op de laatste kaarten, uit de 20ste eeuw, is minder groen te zien op de erf- en perceelsranden. Met name in de delen ten oosten van de Hooiweg lijken de bomen grotendeels verdwenen. Alleen rondom twee boerderijpercelen in de zuidoostelijke hoek wordt beplanting aangegeven.

Vanaf 1925 wordt er geschoven met de groene beplanting op percelen. Waar bospercelen zijn, verdwijnen deze en waar ze zijn verdwenen worden nieuwe gemaakt. Langs de randen van enkele percelen en langs de wegen blijven ze echter wel grotendeels bestaan.

Tot op de dag van vandaag is er een haakse knik in de Peter van den Breemerweg te zien (in de zuidoostelijke hoek van het beschreven gebied). Deze is het gevolg van een veenriviertje dat vanaf de Utrechtse Heuvelrug naar de Eem liep en waarvan nu nog restanten aanwezig zijn aan de oostzijde van het beschreven gebied (bron: Blijdenstijn 2017, p. 381, 391 – 392).

In de afgelopen 50 jaar is met name het gebied aan de westzijde van de Hooiweg verder getransformeerd. Er zijn op de oude weilanden sportvelden en sportvoorzieningen aangelegd. Dat is echter binnen de oorspronkelijke hoofdstructuur van de polder gedaan, waardoor deze niet is aangetast. Dat geldt ook voor het Biezenveld aan de Peter van den Breemerweg, dat is bedoeld als waterzuiveringsgebied. Aan de oostzijde van de Hooiweg is de structuur en de invulling ervan in de afgelopen 50 jaar nauwelijks gewijzigd. De twee oorspronkelijk door het gebied lopende veenriviertjes zijn in de afgelopen eeuwen steeds verder rechtgetrokken, waardoor de natuurlijke oorsprong minder afleesbaar is geworden.

Het gebied is vanwege de agrarische functie niet toegankelijk. Het is wel vanaf verschillende plekken rondom het gebied goed te overzien, zoals vanaf de Peter van den Breemerweg, de A.H. Hillhorstweg, Eemweg en de Hooiweg. Ook vanuit de trein en vanaf het Jaagpad langs de Eem is het gebied te overzien. Vanuit het dorp gezien zijn er sporadische doorzichten op dit specifieke deelgebied van het Eemlandschap. Het agrarische landschap aan de rand van het dorp en de verhoogde ligging van de spoorbaan hebben een beperkende werking op het zicht.

In de huidige situatie is de oostzijde van het gebied van functie veranderd en huisvest nu vooral sportvoorzieningen. De hoofdstructuur van het landschap is daarbij intact gebleven. De oostzijde van het gebied is ook qua functie nog in overeenstemming met de historische ontwikkeling van het gebied. In het blauw de twee veenriviertjes.

Bebouwing

De oudste bebouwing is te vinden aan de Eemweg 16, boerderij 't Klooster, en dateert uit de 16de eeuw. De Kleine Melm, een kleine huisplaats op de plek waar ooit een in de zomer doorwaadbare plaats in de Eem aanwezig was, is de tweede bebouwingsplaats geweest. In de 17de eeuw werd hier een boerderij annex veerhuis en café gesticht. Beide gebouwen hebben een beschermde monumentenstatus.

Verder blijft de polder tot aan de tweede helft van de 19de eeuw onbebouwd. Dan worden er aan de Peter van den Breemerweg twee boerderijen gesticht. Vanaf het begin van de 20ste eeuw neemt de

bebouwing in het gebied iets toe, maar de dichtheid blijft zeer laag en alle bebouwing betreft van oorsprong agrarische bebouwing met bijbehorende erven en boomgaarden.

Boven – De Peter van den Breemerweg is binnen het beschreven gebied voorzien van beplanting aan twee zijden van de weg.

Onder – Vanaf de noordzijde van het spoor kijkend richting de Eem is er sprake van een overwegend leeg weidelandschap.

Boven – Langs de oostzijde van de Hooiweg gelegen agrarische bedrijven hebben in sommige gevallen nog fruitboomgaarden.

Linksonder – De Hooiweg is voorzien van een beplanting van voormalig hakhout.

Rechtsonder – Rond de Verlengde Hooiweg aan de noordzijde van het spoor zijn nog restanten van erfrandbeplanting en perceelsrandbeplanting aanwezig.

Ruimtelijke Karakteristieken

- Hoofdstructuur van deels blokvormige verkaveling en deels brede strokenverkaveling met kavelsloten in een noord-oost richting met een grillig patroon.
- Open, overwegend in agrarisch gebruik zijnd landschap met her en der restanten van perceelsrandbeplanting en erfbeplanting.
- Peter van den Breemerweg Eemweg, Eemstraat en Hooiweg als onderdeel van de historische infrastructuur, respectievelijk als ontginningsas en als functionele weg tussen de hooilanden.
- Begeleidende beplanting langs de Peter van den Breemerweg, Eemweg, Eemstraat en de Hooiweg.
- Knik in de Peter den Breemerweg als gevolg van inmiddels grotendeels genormaliseerde veenriviertjes.
- Restanten van de twee veenriviertjes.
- Agrarische karakter van het gebied ten oosten van de Hooiweg.
- Zeer spaarzame bebouwing in het gebied, kleinschalig van karakter (overwegend één bouwlaag onder een kap), niet altijd kleinschalig in korrelgrootte.
- Agrarisch karakter van de bebouwing.

Het open polderlandschap gezien vanaf Het Jaagpad richting het spoor. Op de voorgrond een restant van een van de twee veenriviertjes. Hoewel deze nog wel gebogen in het landschap ligt, doet het uiterlijk verder meer denken aan een kavelsloot.

Het Biezenveld (Helofytenfilter) heeft een eigen karakter met veel riet.

Waardering

De cultuurhistorisch-landschappelijke waarde van het gebied wordt door een aantal factoren bepaald. Ten eerste is de historische hoofdstructuur (noord-oost georiënteerde kavels inclusief sloten, deels langwerpige, deels blokvormige) van het gebied afwijkend van de overige delen van het gebied en is dat vanuit de historie van het gebied niet direct verklaarbaar. Ondanks dat de herkomst niet bekend is, heeft het wel een hoge cultuurhistorische waarde mede doordat de hoofdstructuur vrij gaaf bewaard is gebleven. De huidige invulling van het gebied met overwegend agrarisch grondgebied is eveneens van hoge waarde. De restanten van erfbepanting en perceelsrandbepanting versterken het beeld van het oorspronkelijke historische gebruik van het gebied. Binnen het gebied vormen de Peter van den Breemerweg, de Eemweg, de Eemstraat en de Hooiweg belangrijke infrastructurele elementen, die herinneren aan de ontginning en het vroegere gebruik van het gebied. De bepanting langs deze wegen draagt bij aan een hoge waardering van de infrastructuur. De twee restanten van de veenriviertjes hebben een historisch geografische waarde als oorspronkelijke afwatering van het moerassige veengebied dat hier ooit lag. Ze geven tevens inzicht in hoe het landschap zich rondom deze natuurlijke waterlopen heeft gevormd door de ontginningen. De knik in de Peter van den Breemerweg herinnert daarbij aan het verdwenen en niet meer tastbare deel van het langste van de twee veenriviertjes dat vanaf de Heuvelrug kwam. Een gebied met een dergelijke grillige en afwijkende verkeveling, waarin het landschap nog grotendeels gaaf bewaard is gebleven is zeldzaam binnen Soest.

De historische spoorlijn heeft een cultuurhistorische waarde als vroege spoorlijn tussen Amsterdam en Amersfoort, die in de regio tot nieuwe ontwikkelingen heeft geleid. De spoorlijn heeft echter voor Soest zelf een ondergeschikte cultuurhistorische betekenis.

Voor Soest zelf heeft deze spoorlijn weinig invloed gehad op de ontwikkeling van het gebied, doordat er geen halte voor Soest was aan deze lijn. Deze bevond zich wel aan een aftakking van deze spoorlijn, waardoor deze lijn indirect wel heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van Soest.

De bebouwing heeft waarde als spaarzame kleinschalige bebouwing (1 laag onder een kap) in een weidse omgeving met een agrarisch sober karakter en uitstraling.

Bronnen

- Blijdenstijn, R., Tastbare Tijd. Cultuurhistorische Atlas provincie Utrecht, Utrecht 2017
- Derks, G.J.M. en W.A. Heurneman, Soest in de zeventiende en achttiende eeuw, Soest 2010.
- Raap, Tussen Eem en Heuvelrug; een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Soest, deel 1 en 2, Weesp 2014.
- Topotijdreis.nl.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.